

مقاله

تخریب اثر تاریخی حمام خسرو آقا

عمل غیر قانونی تخریب حمام خسرو آقا، در قلب شهر اصفهان، توسط افرادی ناشناس^۱ را بی تردید باید علامت یک بیماری فرهنگی دانست.

این اقدام ناهنجار که موج شدید اعتراض فرهنگ دوستان را برانگیخت هشدار بود به مسئولین که به مسئله حفاظت و احیای ارزشهای تاریخی فرهنگی این بزرگترین شهر دوران اسلامی کشورمان با حساسیت درخور شأن آن توجه شود و تا این حد تنزل نکند که سرنوشت مسائل ارزشی آن توسط عده‌ای ناشناس تعیین شود.

تخریب حمام خسرو آقا در امتداد اعمال ضد ارزشی است که از کنار آن بی تفاوت گذشته‌ایم^۲ و بطور قطع در صورتیکه تمهید لازم بعمل نیاید کردارهای نابردانه مشابهی را به دنبال خواهد داشت^۳.

ارزشهای فرهنگی تاریخی بی‌همتای شهر اصفهان اگر نگوئیم بالاتر از ارزشهای اقتصادی صنعتی آنست چیزی کمتر از آن نیست که سرنوشت آن در بالاترین سطح ملی تعیین نگردد.

اجازه برخورد های بدوی و نازل با ارزشهای والای این شهر در شأن منزلت انقلاب و مردم بیدار ما نیست.

حمام خسرو آقا

حمام خسرو آقا واقع در برشمالی - خیابان سپاه (سپه سابق) و در امتداد محور خیابان استانداری است. این اثر تاریخی از ساخته‌های دوران صفویه است و نام بانی بنا و تاریخ احداث آن (محرم الحرام یکم هزار و صد و ده هجری قمری) بر سنگاب نفیس سر بینه آن حک شده است.

این اثر در نوع خود بی نظیر بوده، مورخین و سیاحان از فضای دلپذیر و دلنشین آن تصویر و سخن زیبا ارائه داده‌اند.

نقاش فرانسوی فلاندرن که در یکصد و شصت سال پیش (در فاصله ۱۲۵۶ - ۱۲۵۸ هجری در زمان محمد شاه قاجار) از ایران بازدید داشته است تصویری گویا و مطابق با واقع از رختکن یا سر بینه آن در کتابش بنام سفر به ایران؛ به چاپ رسانده است.

محمد مهدی بن محمد رضا الاصفهانی معروف به ارباب یکصد و پانزده سال پیش در کتاب ارزنده و معتبرش بنام "نصف جهان فی تعریف الاصفهان" در چند نوبت از این اثر یاد می‌کند از آن جمله در تشریح "وضع حمامات اصفهان" چنین آغاز می‌کند:

"اول حمام خسرو آقا است که در طرف شمال میدان معروف به چهار حوض واقع است. آنرا خسرو آقا نامی که یکی از خواجگان احدی از سلاطین صفویه بوده است

طریق مقامات قضائی و هیئت دولت در دست رسیدگی است. آنچه مسلم است اثری تاریخی در قلب شهر اصفهان و در جوار بلافضل مجموعه جهانی میدان امام (نقش جهان) و در نزدیکی شهرداری و استانداری اصفهان تخریب گشته است که سؤال برانگیز است و صلاحیت و کفایت ما را در نگهداشت ارزشهای تاریخی و فرهنگی اصفهان و امنیت و سلامت شهر مورد بحث قرار می‌دهد. تخریب و تسطیح این اثر تاریخی در ساعت دو بامداد ۷۴/۱/۲۳ آغاز و در ساعت پنج عرصه آن در امتداد خیابان استانداری آماده تردد وسائط نقلیه موتوری گردید.

لازم به یادآوری است که در بحبوحه انقلاب، در سال ۱۳۵۸ این عناصر ناشناس از طریق انفجار نیز در دو نوبت قصد تخریب را داشتند (مجله اثر شماره یک بهار ۱۳۵۹)

۲- صرفنظر از اعتراضات رسمی مقامات مسئول اعتراضات زیادی چه به صورت نامه‌های سرگشاده و چه بصورت مقالات از سوی فرهنگدوستان و دانشگاهیان که بعضاً در مطبوعات انعکاس یافت قابل ذکر است. اقدام جدی و وسیع سازمان نظام مهندسی اصفهان در این باره شایان ذکر است.

۳- نمونه تخریب دیوارهای تاریخی باغ چهلستون و هشت بهشت و ایجاد ساختمان جدید استانداری بر روی آثار باغ خلوت. تخریب دروازه کوشک صدور پروانه های ساختمانهای غیر مجاز در سطح بافت تاریخی اصفهان. به ویژه منطقه بازار و ساحل رودخانه، اصرار به امتداد خیابان کوشک، هشت بهشت، تخریب محوطه تاریخی مصلای لسان الارض و دخل و تصرفهای وسیع در محوطه مصلای دوران صفوی تخت فولاد و تقلیل فضای سبز و کشاورزی از جمله دهها مورد قابل ذکر است که همگی موجودیت حیات فرهنگی، تاریخی و طبیعی شهر اصفهان را تهدید می‌کند.

۴- اوژن فلاندرن و پاسکال کوست (بین سالهای ۱۲۵۶-۱۲۵۸ هجری)

"سفر در ایران امروز" زیر نظر مجید راهنما از روی نسخه‌هایی

که میان سالهای ۱۸۴۳ تا ۱۸۵۴ در پاریس چاپ شده - چاپخانه بیست و

پنجم شهریور ۱۹۷۶ تابلوی XCV

۵- نصف جهان فی تعریف الاصفهان تالیف مرحوم محمد

مهدی بن محمد رضا الاصفهانی در فاصله سالهای ۱۳۰۰ - ۱۳۰۳ هجری به

تصحیح و تحشیه دکتر منوچهر ستوده و سرمایه کتابخانه تایید اصفهان و امیر

کبیرمنتشره ۱۳۴۰ هجری ص ۷۹ در صفحات ۳۹ و ۴۰ همین کتاب از این

اثر یاد شده است.

۱- به استناد خبر منتشره در روزنامه‌های کثیرالانتشار از جمله

شماره ۲۰۴۵۳ مورخ ۷۴/۱/۲۴ روزنامه اطلاعات به نقل از آقای مهندس

حسن روانفر مدیر میراث فرهنگی استان اصفهان اثر نفیس حمام خسرو آقا

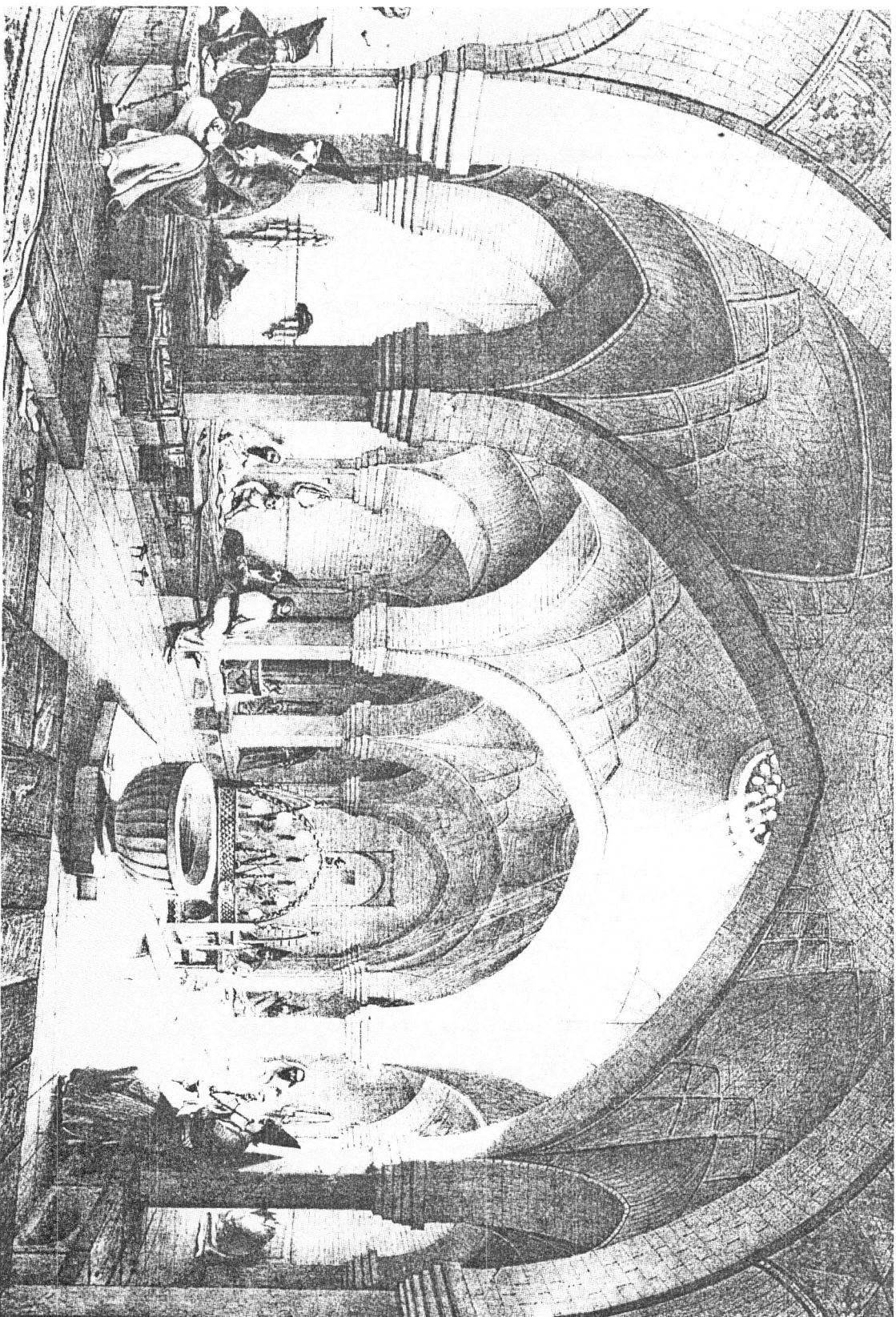
که به شماره ۹۷۶ در تاریخ ۱۳۵۳/۵/۱ در فهرست آثار ملی به ثبت رسیده

است توسط عوامل شهرداری ناحیه سه اصفهان تخریب گردیده است.

آقای مهندس حمیدرضا عظیمیان شهردار اصفهان در یک مصاحبه

مطبوعاتی در تاریخ ۷۴/۳/۸ انجام این اقدام را توسط شهرداری تکذیب کرد.

بهر حال در پی شکایت سازمان میراث فرهنگی کشور موضوع از

تصویری زنده و گویا از فضای داخلی رختکن حمام خسرو آقا که توسط فلاندن نقاش فرانسوی در فاصله سالهای ۵۶-۱۲۵۸ هجری قمری تهیه شده و انگیزه اصلی اقدام برای ردیابی این اثر تاریخی بازیرانی و ثبت آن در فهرست آثار ملی ایران توسط وزارت فرهنگ و هنر وقت در سال ۱۳۵۳ بوده است.

موقعیت شهری خیابان استانداری و حمام خسرو آقا و فضای
شمالی آن در سال ۱۳۵۲ <

موقعیت حمام خسرو آقا در سال ۱۳۵۲ نگاه از شمال به جنوب و
پیش از عملیات مرمت و بازسازی
در سمت راست ساختمان بانک سابق پارس مشاهده می‌شود. نمای
این ساختمان به طرف خیابان احداث نشده امتداد استانداری پیش
از تصویب امتداد خیابان، نشانی است از تمهیداتی که
علاقمندان به امتداد خیابان قبلاً فراهم کرده‌اند. √

ساخته است و بنام او معروف است.^۶

چندان مبالغه در شکل و استحکام و وسعت و زیبایی آن نموده اندک بشرح راست نباید جامه خانه^۷ مثل دیوان خانه به نظر می آید و گرمخانه به کمال اسلوب ساخته شده است و الان دایر است. حمام مذکور صحن داخل و خارجش محاذی زمین است^۸ و هوای آن مطلقاً غلظتی ندارد. آب آن از چاه کشیده می شود به سهولت و این رسم اصفهان در تمام حمامها جاریست و هیچ یک را از آب نهر جاری آب نمی کنند اگر چه نهر جنب آن و مسلط بر آن باشد^۹

دوم حمام علیقلی آقا است که در محل معروف بنام خوداو که از محلات جزء بید آباد است می باشد آنرا بر سر شاخه بزرگ فدن ساخته است و چون در آنجا مسجد مشتمل بر مدرسه هم ساخته چنانکه گذشت بازارچه و چهار سو و این حمام را هم بنا نموده و وقف آن مسجد کرده است^{۱۰} حمام مذکور هم از سطح زمین بقدر یک زمینه بلندتر است ... و می توان گفت که بعد از حمام نوساز شهر قزوین دیگر مثل این دو سه حمام در سایر بلاد ایران ساخته نشده. سیم حمام از حمامهای عالی این شهر حمام مشهور بحمام شاه است.^{۱۱}

واقعیت بخشی از توصیفی را که مرحوم ارباب از جامه خانه حمام خسرو ارائه می دهد در اثر واقع گرایانه نقاش فرانسوی می توان مشاهده کرد. این فضای ناب و نفیس تا اوائل قرن چهاردهم هجری یعنی تا حدود هفتاد سال پیش فعال و دایر بود تا اینکه خیابان سپاه (سپه سابق) احداث شد. خیابان سپه با تخریب دیوار شمالی باغ چهلستون و تعریض گذر موجود شمالی آن و عبور از میدان چهار حوض میدان نقش جهان را به دروازه دولت مرتبط ساخت. هر چند با توجه به عکسها و نقشه های موجود تا سال ۱۳۱۱ هـ ش (مدارک ارائه شده از اصفهان توسط بودوئن) و تا سال ایجاد خیابان استانداری به نظر می رسد که خیابان سپه هنوز به فعالیت نیفتاده است و ارتباط اساسی با میدان نقش جهان را پیدا نکرده است و این ارتباط با تخریب و تعریض بازار مسگرها که در نقشه دارالسلطنه اصفهان خیابان چهار حوض نامیده شده است تأمین می گردیده است. توصیف

میدان چهار حوض و موقعیت آنرا در سفرنامه شاردن^{۱۱} میخوانیم.

چهار حوض میدانی است که در زمان شاه عباس دوم به وجود آمده است که حمام خسرو آقا در شمال آن قرار داشت. مرحوم ارباب در تشریح میدان چهار حوض

۶- خسرو آقا و علیقلی آقا دوبرادری بودند از غلامان خاصه که در عهد شاه سلیمان و شاه سلطان حسین صفوی زندگی می کردند و آثار خیر از خود در اصفهان به یادگار دارند. مرکز محله علیقلی آقا از آثار خیر و به یادماندنی و بی نظیر علیقلی آقا برادر خسرو آقا است.

۷- جامه خانه بمعنای رختکن یا سربینه در حمامهای سنتی است.

۸- معمولاً در شهرهای دیگر ایران حمامها بدلائل فنی از جمله سوار شدن آب قنوت از سطح زمین پائین تر ساخته می شدند ولی در اصفهان به ندرت به این اقدام مبادرت شده است. نمونه حمامهای اصفهان نظیر حمام علیقلی آقا، حمام شاه، حمام شاه علی، حمام شیخ بهائی، حمام وزیر به شیوه حمام خسرو آقا هم سطح زمین بنا شده اند. صرف نظر از دلیلی که مرحوم ارباب برای این امر آورده است به نظر می رسد که بالا بودن سطح آبهای زیرزمینی نیز در ساخت حمامها در تراز هم کف زمین بی تأثیر نبوده است.

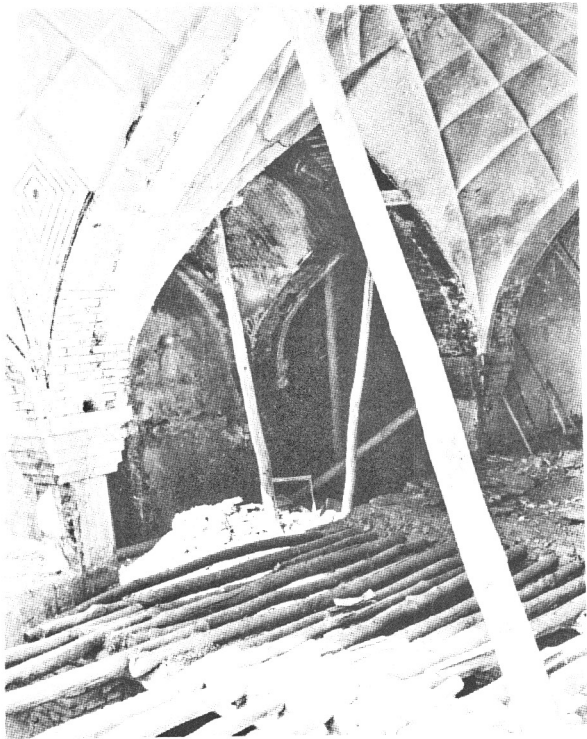
۹- شاخه نهر فدن در فاصله کمی در شمال حمام خسرو آقا جریان داشته است که امروز خشکانده شده است.

۱۰- یک نسخه از وقفنامه مجموعه علیقلی آقا توسط دانشمند گرامی جناب آقای سید مصلح الدین مهدوی در سال ۱۳۵۵ در اختیار دفتر فنی سازمان ملی حفاظت آثار باستانی جهت بهره برداری علمی قرار گرفته است.

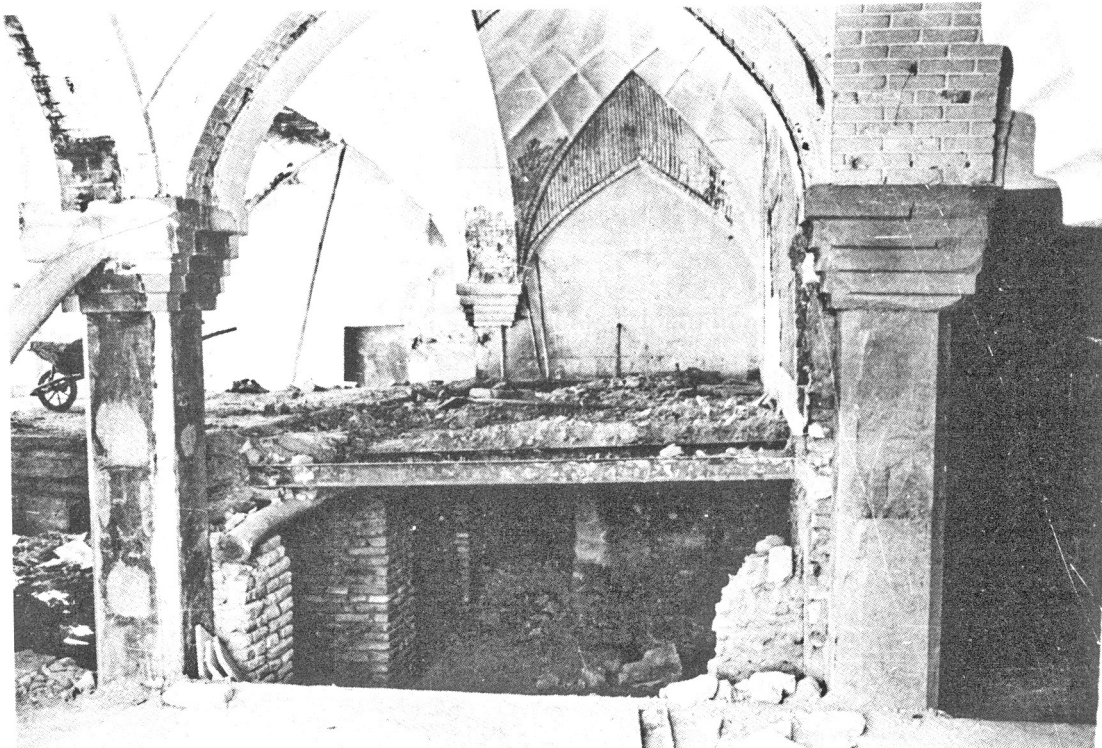
به نقل قول از حجة الاسلام جناب آقای دکتر جواد اژه ای معاون فرهنگی ریاست جمهوری حمام خسرو آقا موقوفه می باشد و متولی آن جد ایشان بوده اند. در صفحه ۱۵۳ کتاب آشنائی با شهر تاریخی اصفهان تألیف دکتر هنرفر چاپ سوم ۱۳۷۳ چنین آمده است "... علیقلی برادری داشته بنام خسرو آقا که حمام خسرو آقا را بنا کرده و عایدات این حمام بطوریکه در کتاب وقایع السنین والاعوام ذکر شده وقف استنساخ کتب بوده است."

۱۱- ۱۷۸. جلد هفتم سیاحتنامه شاردن ترجمه محمد عباسی از

انتشارات امیرکبیر ۱۳۴۵-۱۹۶۶

تصاویری از فضای داخلی رختکن حمام خسرو آقا در سال
۱۳۵۳ در جریان عملیات حذف بخشهای الحاقی به منظور مرمت

چنین می‌گوید:^{۱۲}

«دیگر عقب عمارات شاهی به طرف شمال (و غرب میدان نقش جهان) میدان کوچکی است که آنرا میدان چهار حوض می‌گویند و آن نیز اطرافش حجرات است و این میدان یکمرتبه است طبقه بالا ندارد. و آنرا سه دروازه می‌باشد و یکی به عمارات شاهی و محاذی این دروازه ایست که محاذی در حمام خسرو آقا و عقب باغ و عمارات چهلستون بطرف دروازه دولت رود و دری بازار مسگرها (در شرق) و محاذی این در ایوان رفیع ساخته‌اند.»

از میدان چهار حوض و موقعیت حمام خسرو آقا در شمال آن شش سند گویا به شرح زیر در دست است:

۱- تصویر کمپراز محله سلطنتی صفویه (بین سالهای ۸۵-۱۶۸۳ م)

۲- نقشه تهیه شده توسط پاسکال کوست از شهر اصفهان (در فاصله سالهای ۵۸-۱۲۵۶ ه‍.ق)

۳- نقشه تهیه شده زیر نظر سرهنگ چیری کوا (روسی) از شهر اصفهان به سال ۱۸۵۱ م (۱۲۶۹ ه‍.ق)^{۱۳}

۴- نقشه سلطان سید رضاخان به سال ۱۳۰۲ ش (۱۳۴۲ ه‍.ق) از دارالسلطنه اصفهان منتشر شده توسط مؤسسه سحاب

۵- نقشه آورده شده توسط مرحوم سید علی جناب در کتاب الاصفهان مربوط به سال ۱۳۴۳ ه‍.ق^{۱۴}

۶- نقشه تهیه شده از مرکز شهر اصفهان به سال ۱۹۳۲ م (۱۳۱۱ ه‍.ش) توسط بودوئن فرانسوی (شماره ده مجله اوریانسیم تکثیر توسط انجمن آثار ملی)

که از این میان نقشه سلطان سید رضاخان از همه گویاتر و تفصیلی‌تر و از اهمیت خاصی در بررسی ما برخوردار است.^{۱۵}

دانشگاه شهید بهشتی و سازمان میراث فرهنگی کشور تحت مطالعه و تنظیم جهت چاپ و انتشار است.

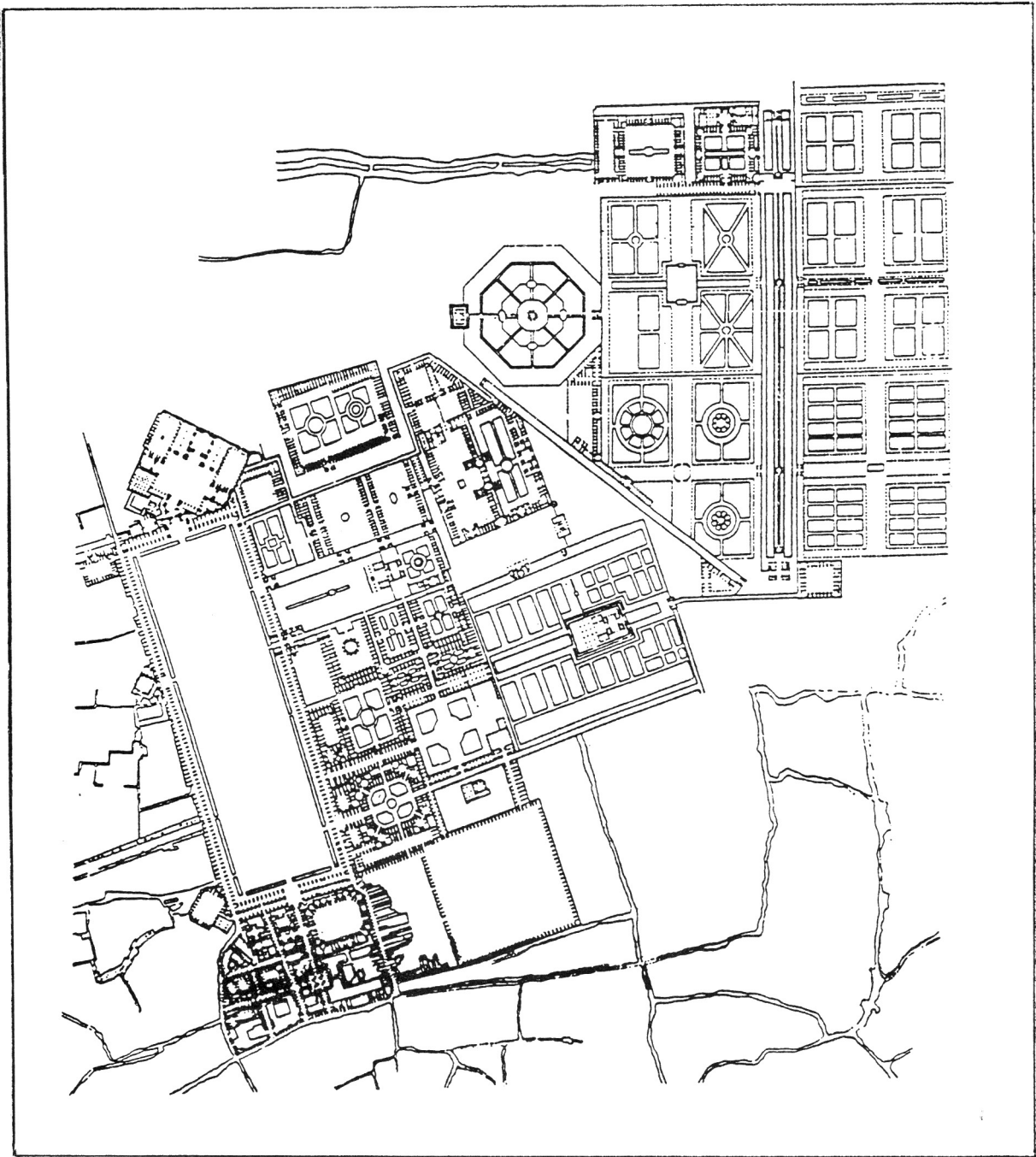
۱۴- کتاب الاصفهان اثر خامه مرحوم میرسید علی جناب - انتشارات ۱۳۰۳ ه‍.ش مطبوعه فرهنگ اصفهان در فهرست صفحه ۵۷ همین کتاب و در ذکر حمامهای اصفهان ابعاد حمام خسرو آقا ۲۶×۳۳ ذرع (هر ذرع ۱۰۴ سانتیمتر) آورده شده است که با واقع حدوداً تطبیق می‌کند. و روی نقشه‌ای که در پایان همین کتاب آورده شده است تحت شماره ۲۸ حمام عمومی (حمام خسرو آقا) منعکس است و در صفحه ۸۸ نیز ذکر شده است. با توجه به اینکه نقشه دارالسلطنه اصفهان مربوط به همین سالها (۱۳۴۲ ه‍.ق) می‌باشد و در آن حمام خسرو آقا در شمال میدان چهار حوض ذکر شده است به نظر می‌آید که حمام به شکل اصلی هنوز فعال بوده است. و فعالیت آن بصورت حمام عمومی تا سالهای ۲۰-۱۳۱۵ (ایجاد خیابان استانداری) ادامه داشته است.

۱۵- در بخشی از توضیحات نقشه دارالسلطنه اصفهان تهیه شده توسط مرحوم سلطان سید رضا خان صاحب منصب اداره جلیله نظمی در فاصله سالهای ۱۲۹۹-۱۳۰۲ ه‍.جری شمسی چنین آمده است: «خوشبختانه در اوانی که مشغول این خدمت بودم آفتاب خوشبختی ایران (در لوای وجود مسعود حضرت اشرف آقای سردار سپه ریاست وزراء دامت حشمة بنای تاییدن گذارد و از هر جهت مملکت پابراه ترقی و سعادت نهاد بلاد اصفهان هم در سایه مجاهدت و مراقبت حضرت آقای میر اقتدار حکمران دام اقتداره و خدمات برجسته معظمه (من جمله تسطیح و توسعه معابر و تاسیس خیابانها است) شروع بآبادانی گذارد. در خاتمه معروض میدارد در جاهانی که اخیراً جاده را گرفته و تشکیل زوایا داده شده مثل خیابان خوش، خیابان مریضخانه و خیابان احمد آباد و خیابان گلپهار و جاده بیدآباد- و غیره چون مشغول مرمت و ساختمان بودند بکلی از تعیین زوایای آن صرفنظر گردید.»

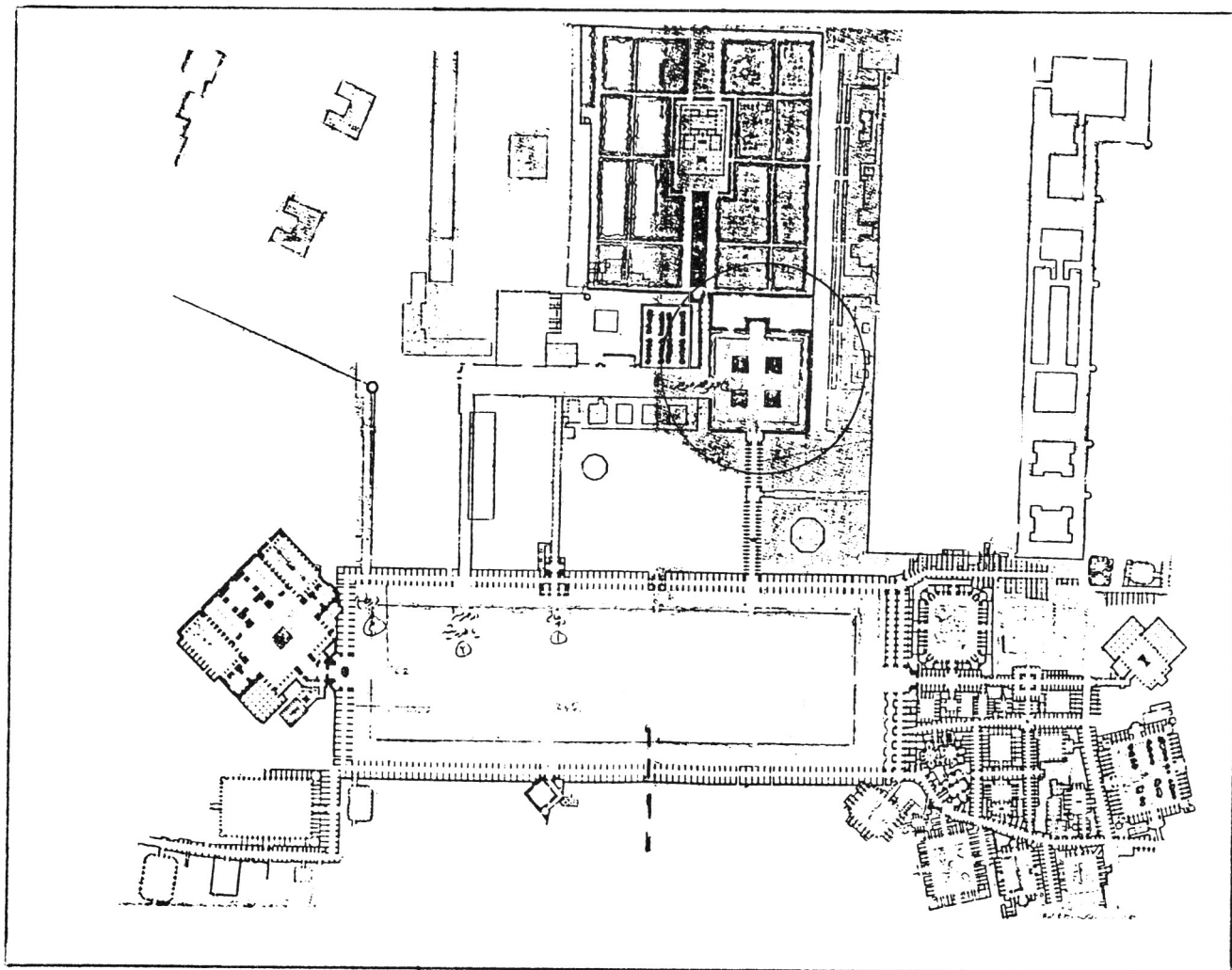
از روی توضیحات و نقشه چنین مستفاد می‌شود که احداث خیابان سپه (در فاصله دروازه دولت و میدان چهارحوض) تکمیل یافته و آماده بهره‌برداری بوده است. و ارتباط با میدان نقش جهان هنوز بوجود نیامده است. بهر حال حتی بعد از ارتباط با میدان نقش جهان پس از سالهای ۱۳۱۵ ه‍.ش (همزمان با ایجاد خیابان استانداری ۲۰-۱۳۱۵) چون قسمت اعظم جبهه جنوبی خیابان سپه را تالار تیموری و باغ چهلستون (که در اختیار اداره جنگ بوده است) در برمی‌گرفت این خیابان بیشتر نقش ارتباطی را بین میدان نقش جهان و چهار باغ بازی می‌کرده است تا محور تجاری نظیر چهارباغ.

۱۲- ص ۴۰ کتاب نصف جهان فی تعریف الاصفهان

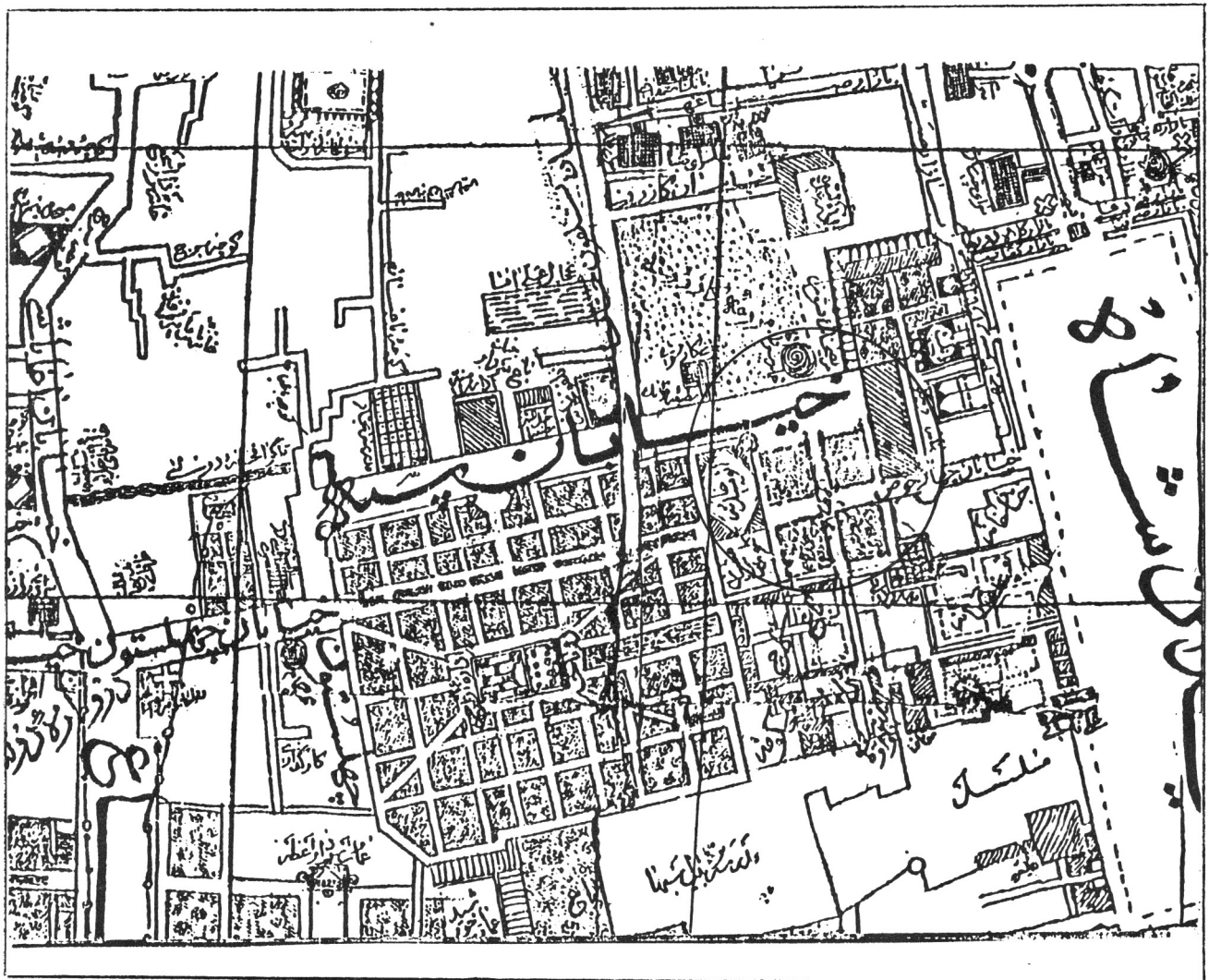
۱۳- نقشه‌های بسیار مهمی که از آرشیو نظامی موزه لنینگراد - بدست آمده است که از شهرهای معتبر ایران در قرن نوزدهم میلادی توسط روسها تهیه شده است هم اکنون توسط دانشکده معماری و شهرسازی

-نقشه بازیرانی بخشی از محله حکومتی دوره صفویه در فاصله میدان نقش جهان و چهار باغ که توسط مهندسین مشاور خاض ابر کوه در فاصله سالهای ۵۷-۱۳۵۴ بر اساس گراور کمبفر و اسناد و مدارک تاریخی تهیه شده است. در این نقشه موقعیت میدان چهار حوض و حمام خسرو آقا مشخص گردیده است.

نقشه بخشی از مرکز تاریخی شهر اصفهان که در سال ۱۳۱۱ هـ ش توسط مهندس بودونن فرانسوی در رابطه با رساله پری دو رم خود تهیه کرده است. در این نقشه موقعیت میدان چهار حوض و ارتباط آن با بازار مسگرها، میدان نقش جهان، تالار تیموری (دفتر خانه مبارکه)، باغ چهلستون و محله حکومتی مشخص شده است.

-بخشی از نقشه دارالسلطنه اصفهان که در آن موقعیت میدان چهار حوض و حمام خسرو آقا مشخص گردیده است.

این نقشه توسط مرحوم سلطان سید رضا خان در فاصله سالهای ۱۲۹۹-۱۳۰۲ هجری شمسی از شهر اصفهان تهیه شده و سند معتبری از این مقطع تاریخی حساس شهر را ارائه می‌دهد.

همانگونه که در نقشه ملاحظه می‌شود، ارتباط دروازه دولت به میدان نقش جهان از طریق خیابان سپه، میدان چهار حوض و بازار مسگرها می‌باشد که در نقشه خیابان چهار حوض ذکر شده است. این خیابان (خیابان چهارحوض) با تخریب سقف بازار مسگرها و تعریض آن تا حدود ده متر) به وجود آمده است. از شواهد چنین برمی‌آید که اتصال قطعی خیابان سپه به میدان نقش جهان تا پیش از سال ۱۳۲۰ و همزمان با ایجاد خیابان استانداری حافظ و مرمت بدنه‌های میدان نقش جهان صورت گرفته باشد.

بام رختکن حمام خسرو آقا سال ۱۳۵۳ پیش از مرمت

مشخصه این دوران گرایش به سوی برون‌گرایی در عرصه زندگی شهری و بریدن و ترک تعمد آمیز مفاهیم ارزشمند شهری گذشته، تظاهر پاره‌ای از مظاهر آن در زندگی شهرهای ایران من جمله اصفهان با شکل بندی مفهوم "خیابان" همراه است.

خیابان به صورت فضائی نواری و مستقیم برای نمایش مظاهر نو رسیده و مانور و سائط نقلیه موتوری ضمن راه حل‌ها عرضه می‌شود و در رابطه با آن در شهر اصفهان چه جایی مناسبتر و مهیاتر از چهارباغ که از دروازه دولت تا جنوبی‌ترین بخش شهر امتداد می‌یافت و

از کودتای حوت ۱۲۹۹ تا کودتای مرداد

۱۳۳۲

نقشه سلطان سید رضاخان از شهر اصفهان تصویری گویا از شهر را در سپیده دم عصر تجدد خواهی نشان می‌دهد ضمن آنکه استخوانبندی بافت کهن شهر پا برجا است نظام تحمیلی سنت شکن به شیوه قهر آمیز در آستانه ظهور است. آغاز دوره پهلوی مصادف است با پدیده‌هایی کاملاً نو و بیگانه در زندگی شهرهای ایران که طبعاً اصفهان از آن نمی‌توانسته برکنار باشد.

ساخت و ساز پوشش رختکن حمام خسرو آقا در حین مرمت و بازسازی

منعطف گردید و به گسستگی محور قدیم انجامید. به دنبال چنین وضعی خیابان صور اسرافیل (استانداری فعلی) منشعب از خیابان سپه در سالهای ۲۰-۱۳۱۵ با برش بر فضای محله ارگ سلطنتی دوره صفویه ایجاد شد و مجموعه را دو پارچه کرد. در این دوران اکثر ادارات دولتی نیز در طرفین خیابان استانداری در محله حکومتی متمرکز شدند و بازار غربی میدان نقش جهان تخریب و بین آنان تقسیم شد و فضای میدان به پارک شهر تبدیل گردید.

در چنین احوال است که حمام خسرو آقا واقع در بر خیابان سپه به چند دکان بزرگ و کوچک تبدیل می‌شود و

طرفین آن را باغها و فضاهاى باز فراگرفته بود. از اینرو با توجه به موقعیت جغرافیایی آن نسبت به مرکز اقتصادی - فرهنگی شهر (یعنی بازار) با ساده‌ترین پیوند از دروازه دولت به سردر قیصریه دوخته شد.

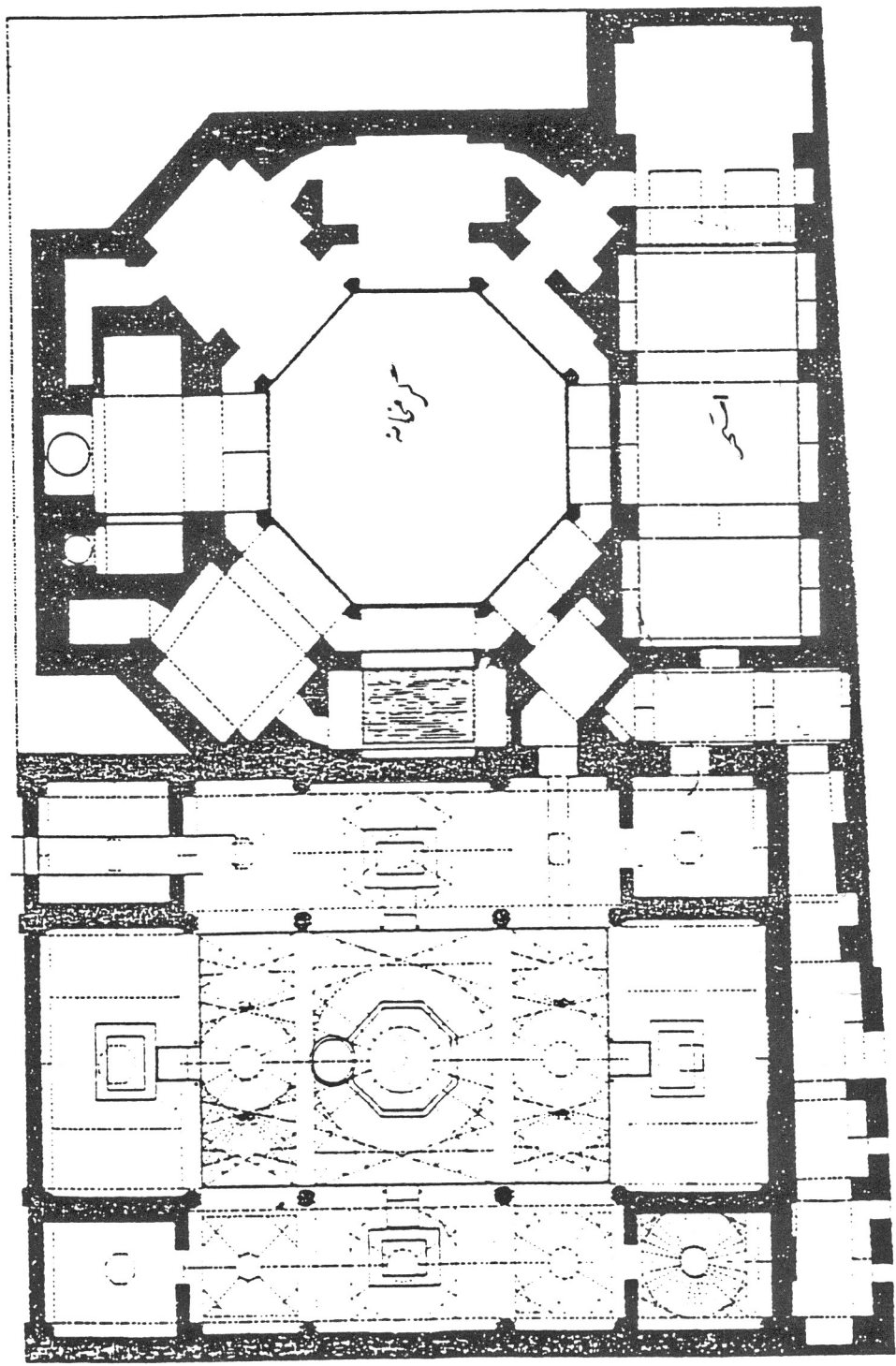
با این نیت خیابان سپه از سالهای ۱۳۰۰ به بعد شکل گرفت. چنین پیوندی ضمن آنکه به چهار باغ مفهوم کاملاً متفاوتی نسبت به گذشته می‌بخشید بر میدان نقش جهان و بازارهای اطرافش که امتداد سنتی محور اصلی و قدیم شهر به سوی پل خواجو بود اثر منفی مضاعف و قطعی گذارد. بدین معنی که فعالیتهای تجاری - شهری از محور سنتی به محور جدید چهار باغ (به مفهوم جدید آن) منحرف و

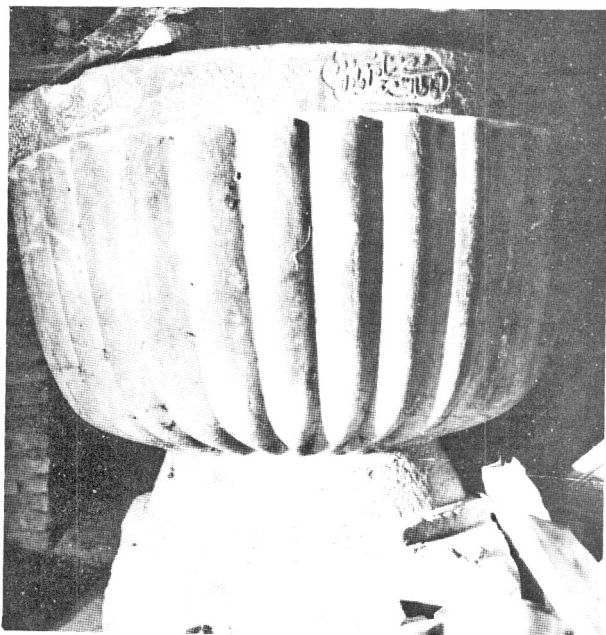
نقشه موقعیت خیابان استاذناری و حمام خسرو آقا در بر خیابان سپه که فضای آن به چند دکان تبدیل شده است.

تقسیم فضاهای مختلف حمام خسرو آقا پس از انجام کاوشهای باستانشناسی و بازسازی فضاهای اصلی حمام عبارت از رخکن، گرمخانه، استخر می باشد.

متر ۰ ۱ ۲ ۳ ۴ ۵

شمال

سنگاب نفیس حمام خسرو آقا

سنگاب نفیس رختکن حمام خسرو آقا که در زیر سقف کف یکی از دکانها در محل اصلی خود قرار داشت.

- کنیبه سنگاب رختکن حمام خسرو آقا که بر آن عبارت "تاریخ غره محرم الحرام ۱۱۱۰" حک شده است، که تاریخ احداث این اثر تاریخی می باشد.

محل کسب می‌گردد و فضاهای بی‌نظیر و اصلی آن یا تخریب و یا تقسیم می‌شود به طور کلی به فراموشی سپرده می‌شود.^{۱۶}

سالها گذشت و تنها افراد معدودی که به تاریخ اصفهان آشنائی داشتند از وجود حمام استتار یافته خبر داشتند از جمله مرحوم عباس بهشتیان^{۱۷}.

به تدریج که رونق نسبی اقتصادی و فعالیتهای نوین شهری فزونی گرفت افزایش جمعیت نیازهای جدید در مصرف فضاهای شهری گذشته را پدید آورد.

باغات وسیع طرفین چهار باغ و شمال زاینده رود نظیر هشت بهشت و غیره به محلات تجاری مسکونی و شهری تبدیل گردید و باغهای جنوب رودخانه نیز به تصرف کارخانه‌های ریسندگی و محلات کم‌تراکم مسکونی درآمد. آنچه که دست نخورده همچون موزه‌های خاموش ماند باغ چهلستون بود که کلاً در اختیار اداره جنگ بود. و در سالهای بیست در اختیار وزارت فرهنگ قرار گرفت. به بیان دیگر تا سالهای ۱۳۳۰ توسعه جدید شهر کلیه فضاهای محله حکومتی را به اشغال در آورد و بر آن لانه کرد.

حرکت‌های جدی‌تر برای جذب بافت قدیم در مسیر

زیر می‌باشد:

۱- کتابفروشی شهریار پلاک ۱۸۶

۲- فروشگاه کیانی پلاک ۱۸۸

۳- گز ارمغان اصفهان پلاک ۱/۱۸۸

۴- فروشگاه پوریال پلاک ۱۹۰

۵- قهوه‌خانه عباس آقابانکی پلاک ۱/۱۹۰

و ضمناً قسمتی از ساختمان حمام مزبور را بانک پارس بصورت انبار در آورده است.

در روی سنگاب حمام مزبور تاریخ ۱۱۱۰ هجری قمری حجاری شده است که تاریخ سنگاب را به ۲۸۳ سال پیش می‌رساند و با احتمال خود ساختمان پیش از این سابقه تاریخی دارد. در سال ۱۸۵۱ - ۱۸۴۱ میلادی دو نفر از سیاحان فرانسوی بنام پاسکال کست و فلاندن که از اصفهان بازدید نموده‌اند تصویر بسیار زیبایی از حمام مزبور نقاشی نموده‌اند و این خود جلال و شکوه زندگی حمام فوق را در ۱۲۲ سال پیش نشان می‌دهد. حمام مزبور یکی از آثار بسیار ارزنده با معماری خاص دوره صفویه می‌باشد که خوشبختانه بوضعیت مستحکمی بیادگار مانده‌است و لازم و واجب است که در حفظ و حراست آن و همچنین شکل بخشیدن بآن بصورت اولیه اقدام فوری بعمل آید. به لحاظ فوق بلافاصله پس از بررسی‌های اولیه گروه نقشه‌برداران دفتر فنی اقدام به نقشه برداری حمام نمودند و همچنین عکسبرداری‌های لازم از قسمت‌های مختلف حمام فوق بعمل آمد نظر به اهمیت و استثنائی بودن بنای فوق پیشنهاد ثبت آنرا در فهرست آثار تاریخی ایران می‌نماید.^{۱۸}

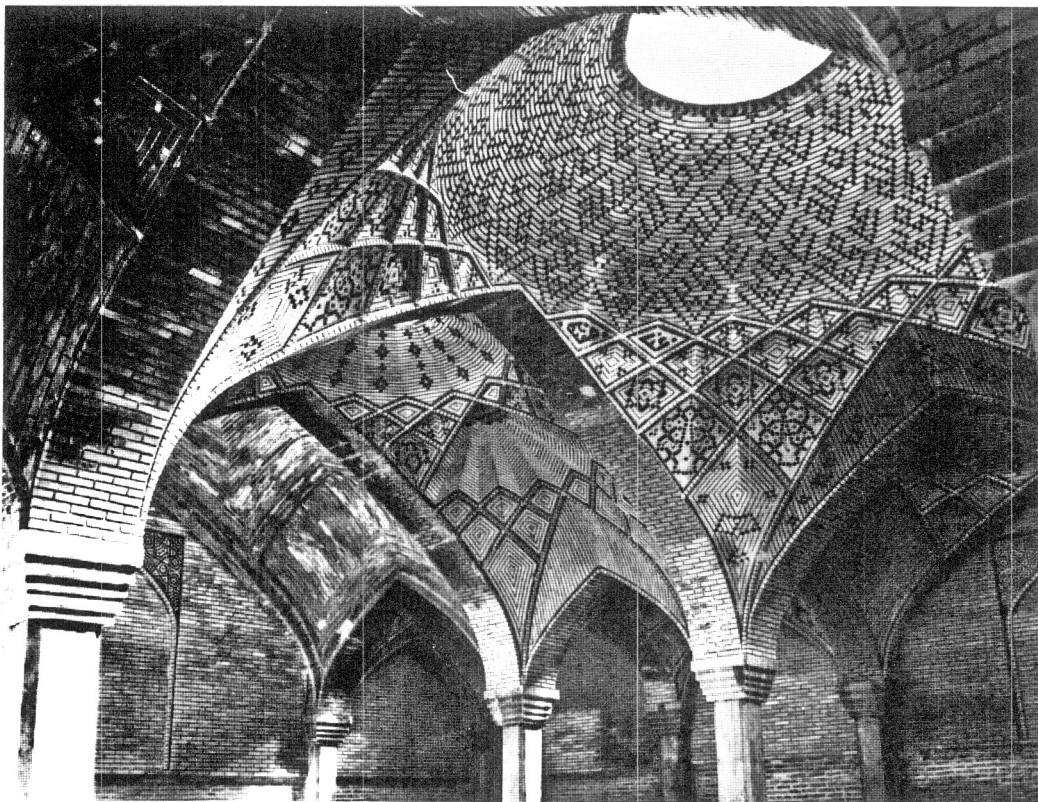
۱۷- مرحوم عباس بهشتیان از استوانه‌های تاریخ معاصر شهر اصفهان است. این انسان شریف، غیرتمند، دانشور و با فرهنگ در سلک یک کشاورز ساده عضو انجمن آثار ملی اصفهان بود و به تنهایی در شناساندن و حفاظت از میراث فرهنگی و طبیعی و ارزشمند شهر خود نهادی نیرومند بشمار می‌آمد. او در مکتب عشق به میهن بحق از بنیانگذاران راستین نگرش زنده و بویا به میراث فرهنگی بود. بند بند شهر سترگ اصفهان از او خاطرهای جاویدان در نیم قرن اخیر دارد. او براسستی قهرمانی دلیر بود که راه پاسداری از میراث فرهنگی و طبیعی زادو بومش از تمام مایه گذارد. روانش شاد. روح حساس مرحوم بهشتیان از صدماتی که صدامیان نه شهر عزیز اصفهان در جنگ تحمیلی وارد آوردند به شدت آسیب دید و به سال ۱۳۶۷ به جهان باقی شتافت و در جوار آرامگاه میرفندرسکی در تکیه میر به خاک سپرده شد.

۱۶- آقای مهندس طلایی کارشناس دفتر فنی سازمان ملی حفاظت

آثار باستانی استان اصفهان در نامه شماره ۵۹۱ مورخ ۵۲/۵/۳۱ به اداره کل فرهنگ و هنر اصفهان چنین گزارش می‌دهد:

"در تاریخ پنجشنبه ۵۲/۵/۲۵ ضمن بازدید از سنگ آب حمام خسرو آقا واقع در زیر زمین مغازه گزفروشی ارمغان واقع در خیابان سپه مقابل خیابان استانداری بررسی دقیقی از مغازه گز فروشی مزبور و مغازه‌های اطراف آن بعمل آمد و مشاهده گردید ساختمان حمام خسرو آقا متعلق به دوره صفویه کامل و سالم موجود بوده و فقط به علت دیوار کشی‌ها و سقف‌های الحاقی حمام مزبور، چند قسمت گردیده و هر قسمت آن در تصرف مغازه‌ای در آمده است که با حذف قسمت‌های اضافی و الحاقی میتوان حمام مزبور را کاملاً بصورت اولیه در آورد.

مغازه‌هایی که هر یک بخش از حمام فوق را تصرف نموده‌اند بشرح

ساخت و ساز پوشش رختکن حمام خسرو آقا از درون پس از بازپیرایی

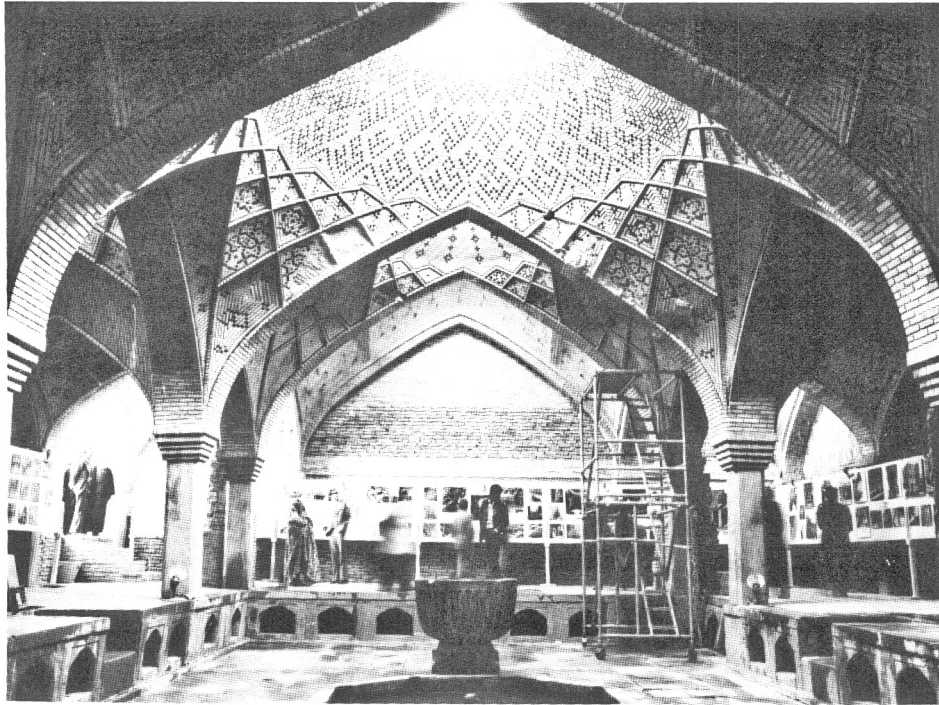
سال ۱۳۴۰ (طرح جامع کوکس) و دیگری مربوط به سال ۱۳۵۰ (طرح جامع ارگانیک) مصادیق راستین این طرز تفکر است.

طرح جامع کوکس مرکز آینده شهر اصفهان را بر محور چهارباغ و فضاهای اطراف میدان نقش جهان پیش بینی کرده بود.

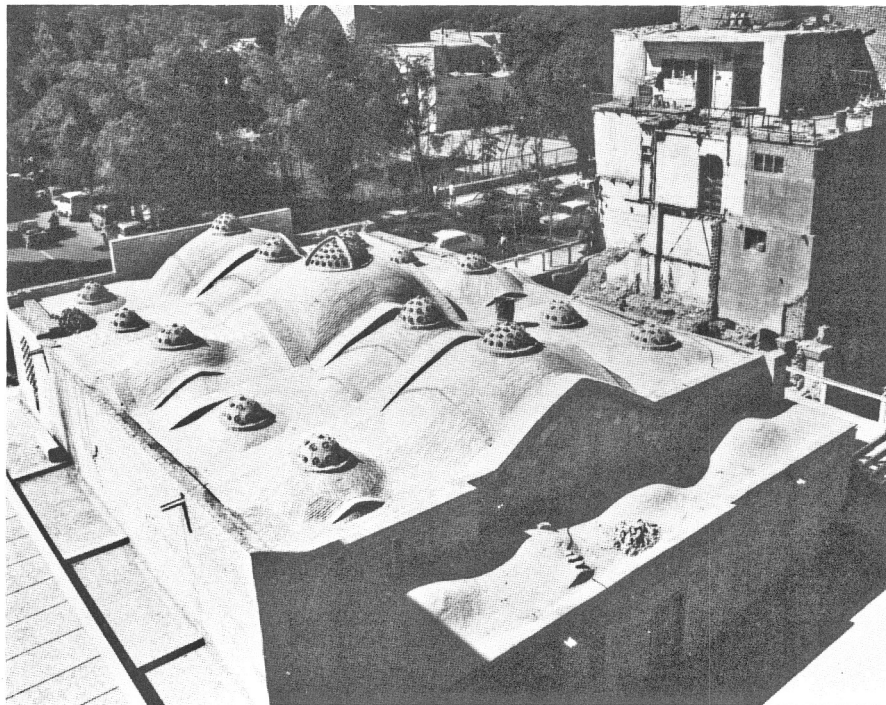
از خاطرات تلخ این طرح ویرانگر، خیابان مسجد سید و در امتداد خیابان جمال‌الدین عبدالرزاق است و محور هائی نظیر بلوار هشت بهشت که قرار بود پس از عبور از روی باغ هشت بهشت و قطع خیابان چهار باغ به شیخ بهائی متصل گردد و دیگر خیابان امتداد استانداری و فاجعه آمیزتر از همه خیابانی بود که بطور شرقی غربی بازار اصلی اصفهان را برش می‌داد و از جنوب مسجد حکیم عبور داده می‌شد. این طرح علی‌الظاهر بدلیل اشتباهات فاحش آن و در باطن به دلیل عدم پاسخ‌گویی به نیازهای سیاست‌های

نظام جدید از سالهای ۱۳۰۹ به بعد آغاز گردید. تا این تاریخ بافت ارگانیک و کهن شهر از خیابان کشی تقریباً به دور مانده بود ولی از این پس شاهد ایجاد خیابانهای حافظ (۱۳۱۰-۱۱) در امتداد خیابان سپه، هاتف (۱۳۱۱)، خیابان نشاط (۱۳۱۴) در امتداد خیابان چهار باغ صدر، خیابان نظر (۱۳۱۵) و امتداد چهارباغ از سوی شمال در امتداد چهار باغ عباسی و خیابان کمر بندی هستیم که اندامهای شهر قدیمی را هر یک بنحوی متأثر و نظام جدید را بر آن تحمیل می‌کند. تا پیش از جنگ جهانی دوم خیابان کشی‌ها در اصفهان بیشتر بر تعریض راستاهای موجود و یا امتداد دادن راستای خیابانها و معابر موجود متمرکز بود.

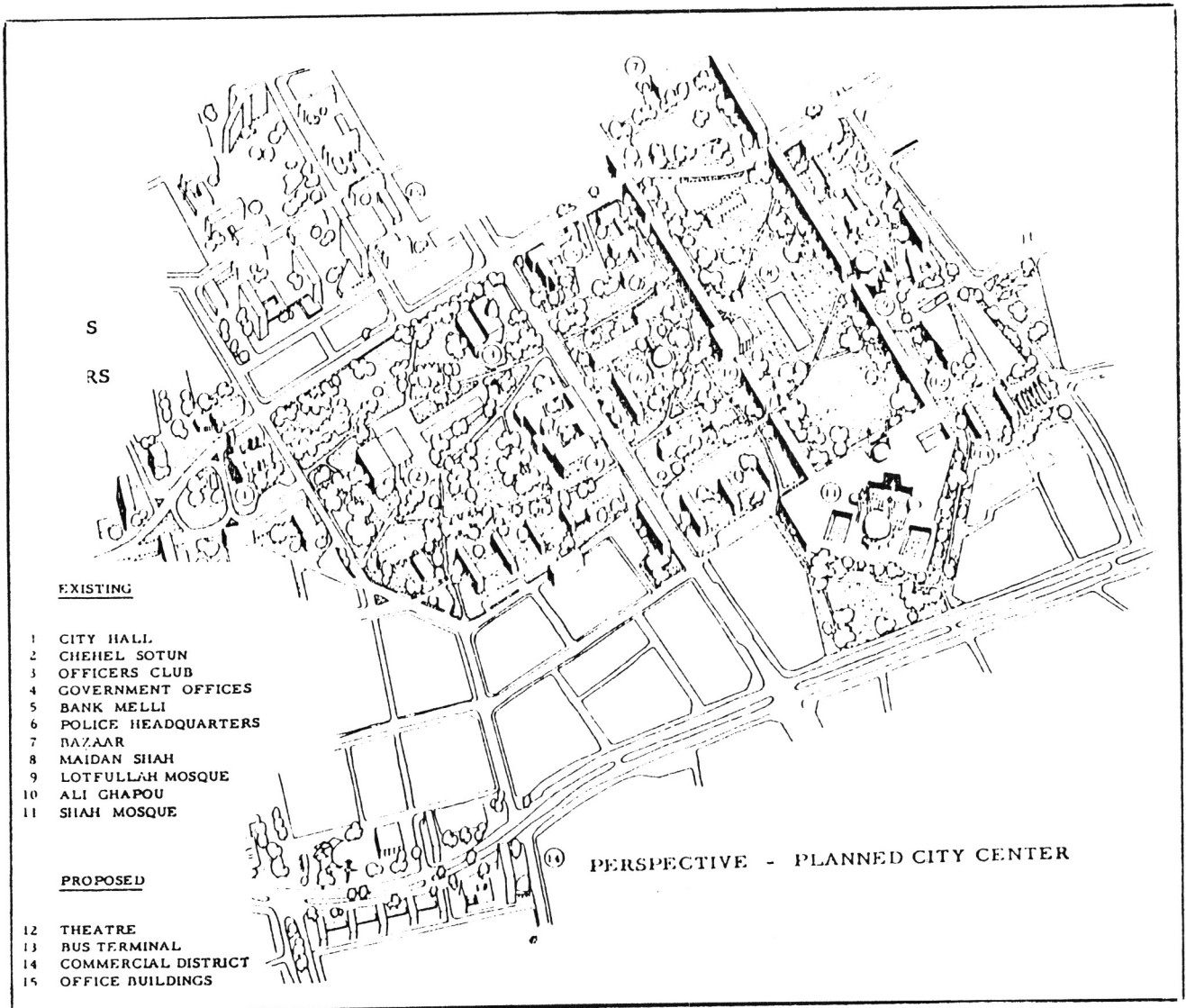
با آغاز جدی سرمایه‌داری و اقتصاد مصرف در سالهای پس از کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ و نیرو گرفتن آن، چهره ضد تاریخی و تخریبی آن که در ذات آن می‌باشد نمایان‌تر گردید. طرحهای جامع اصفهان یکی مربوط به

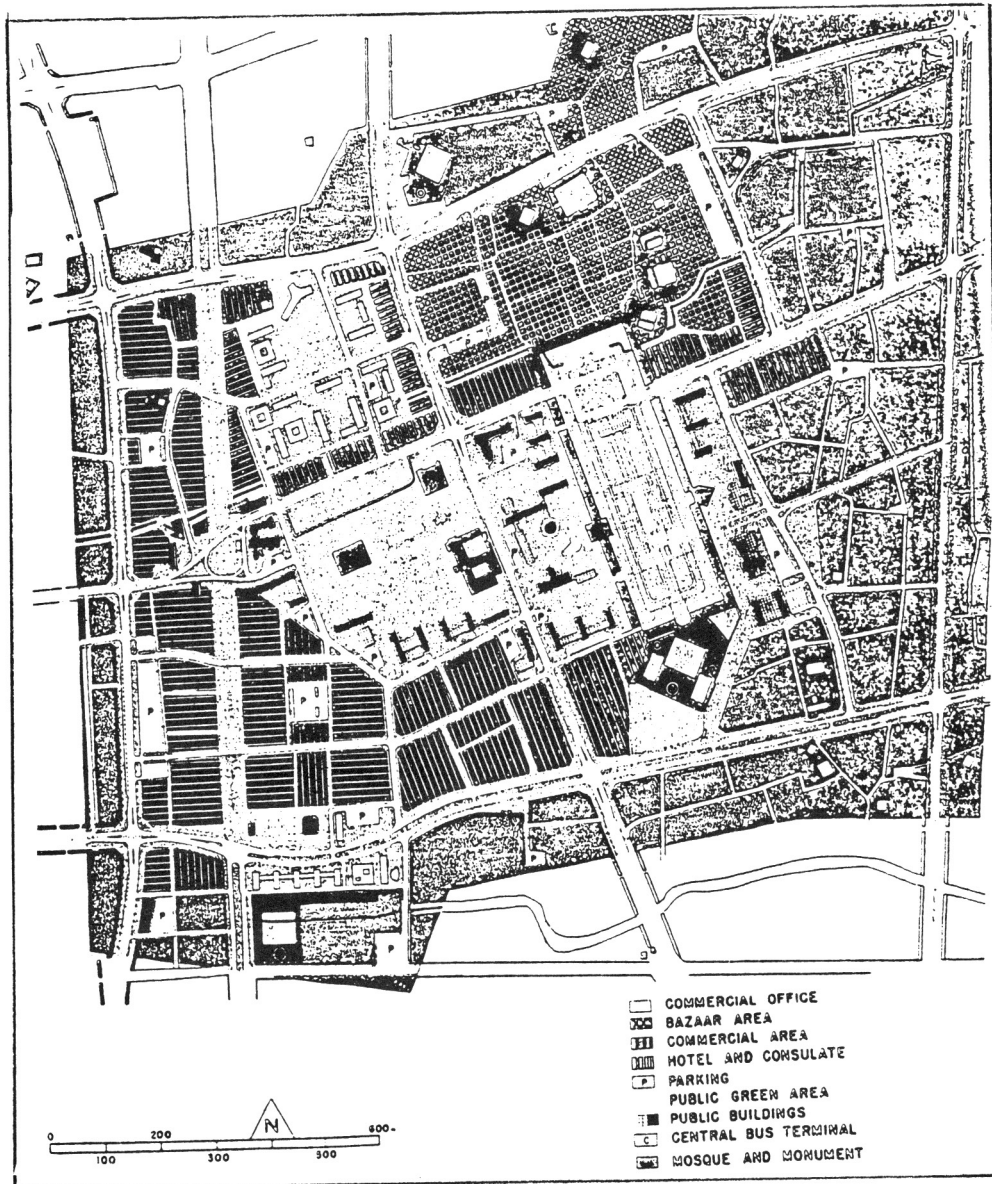
فضای دلپذیر رختکن حمام خسرو آقا پس از بازپیرانی و برگزاری
نمایشگاه مرمت آثار تاریخی استان اصفهان در آن، در سال ۱۳۵۰

تصویری عمومی از موقعیت حمام خسرو آقا و بام رختکن آن پس از بازپیرانی در سال ۱۳۵۰

نمای عمومی از طرح جامع کوکس برای مرکز شهر اصفهان.
 در این طرح نگرش ضد ارزشی مهندسی مشاور تهیه کننده طرح کاملاً
 مشهود است و سندی بستگویی از برخورد نامعقول شهرسازان بیگانه در سالهای
 چهل با بافت‌های تاریخی شهرهای کهن و ارزنده ما که موجب بدآموزی جوانان
 متخصص ما در تخریب دادن این شیوه رفتار ناهنجار در سایر شهرهای قدیمی ما
 نظیر یزد، کرمان، کاشان... و غیره بود.

طرح ارائه شده توسط مهندسین مشاور کوکس

برای مرکز شهر اصفهان در قالب طرح جامع ۱۳۴۰ هـ

این طرح بدون هیچگونه توجه به ارزشهای تاریخی

فرهنگی و اصول شهرسازی در بافتنهای کهن و کیفیتهای

فضائی ناب مرکز تاریخی اصفهان تهیه شده است.

کافیست به چند غلط فاحش زیر توجه شود:

- عبور شریان شرقی غربی شهر از منطقه بازار و از جنوب

مسجد حکیم

- عبور شریان شرقی غربی شهر از باغ هشت بهشت و

بافت پشت مسجد امام

- تخریب کامل فضاهای شرقی غربی اطراف میدان نقش

جهان از جمله بازار مسگرها و منطقه‌ای از بازار بمنظور

جایگزین کردن آن با فضاهای اداری تجاری جدید و غیر

متناسب با بافت شهر

- گره ترافیکی ناهنجار دروازه دولت

- متلاشی کردن محور چهار باغ و بطور کلی فضای تاریخی

فرهنگی مرکز تاریخی شهر اصفهان و نفی بنیادی ارزشها.

روز اقتصاد مصرف به کنارگذاشته می‌شود تا طرحی با ابعاد وسیع‌تر تخریبی جایگزین آن گردد.

طرح بعدی که در سال ۱۳۵۰ به تصویب رسید و متأثر از رونق سیاستهای اقتصاد کلان و مصرف وابسته و فشارهای قطب فولاد بود هر چند حفظ بافت شهر قدیمی را بعنوان یک اصل علی‌الظاهر پذیرفته بود ولی در عمل متباین با آن، شهر قدیمی را در معرض تهاجم و فشارهای شدید توسعه قرار داده و مسائل بخش قدیمی شهر را نیز بسکوت برگزار نموده بود.

تفاوت این طرح با طرح قبلی در ماهیت وسیع تخریبی آن بود منتها این بار تنها شهر تاریخی را دربر نمی‌گرفت بلکه حاصلخیزترین اراضی کشاورزی شمال اصفهان را تهدید به نابودی می‌کرد. بهمین جهت از بدو تصویب ضرورت تجدید نظر در کلیت طرح دیده شد.

امتداد خیابان استانداری و قضیه حمام خسرو آقا

از جمله خیابانهائی که در طرح ارگانیک بر روی پیکره بافت تاریخی پیشنهاد شده بود، مانند طرح کوکس، امتداد خیابان استانداری از مبداء خیابان سپه بسوی شمال بود این خیابان پس از عبور از روی بازار و کهن‌ترین محلات شهر بموازات چهار باغ، اراضی کشاورزی شمال شهر را هدف قرار می‌داد.

موقعیت حساس و استراتژیک آن به خاطر واقع شدنش بر روی بازار و در فاصله کمی با محور چهار باغ (محور شمالی جنوب شهر اصفهان) و تأثیر عمده‌ای که بر روی بالا بردن ارزش زمین‌های در مسیر خود می‌گذارد^{۱۸}

۱۸- انگیزه واقعی دخل و تصرف در بافتهای تاریخی به شیوه‌ای که

در هفتاد سال اخیر از طریق طرحهای خلق‌الساعه یا از پیش فکر شده (طرح جامع) صورت گرفته و در تعارضی آشکار با ارزشهای فرهنگی، اجتماعی و تاریخی بوده است غالباً برای اعطای فرصتهای خاصی برای طبقات حمایت شده گاه از سوی دولت است برای ایجاد درآمد افزون که

قطعاً نمیتواند در توافق با سیاست اصولی روانبخشی بافتهای کهن قرار گیرد که هدفش حفظ ارزشها و تعالی بخشیدن به ابعاد مادی و معنوی شهروند ساکن در آنست.

بدیهیست که مراد از روانبخشی بافتهای کهن که شیوه‌ای شناخته شده در جهان دارد، متفاوت با آنچیزیستکه جدیداً تحت عنوان بازسازی بافتهای کهن (نظیر تخریب و بازسازی بافت تاریخی مشهد) در شرف تکوین است که مخاطرات آن بیش از روشهای هفتاد ساله گذشته است که این بار قرار است در ابعاد وسیع‌تری به وقوع بپیوندد.

-مراجعه شود به مقاله نگارنده در شماره ۴/۳/۲ مجله اثر ۱۳۵۹ تحت عنوان سیاست شهرسازی و موجودیت شهرهای ما.

خاطرات مرحوم حاج میرزا حسن خان شیخ جابری انصاری در کتاب پر بار "تاریخ اصفهان و ری همه جهان" از تحولات مرکز شهر اصفهان در فاصله سالهای ۱۳۰۰ تا ۱۳۲۰ هجری شمسی از اهمیت خاصی برخوردار است به ویژه که ذکر این تحولات در امتداد اخباری می‌تواند تلفیقی گردد که مرحوم الجناب در کتاب تاریخ اصفهان به ما میدهد.

یاد آور می‌گردد که تاریخ انتشار کتاب الجناب سال ۱۳۰۳ هجری شمسی و کتاب جابری ۱۳۲۱ هجری شمسی می‌باشد. اینک شمه‌ای از کتاب جابری در باره مرکز تاریخی اصفهان:

ص ۳۴۴ "... دیگر مبانی دولتی اسپهان هم در این پنجاه ساله (یعنی فاصله سالهای ۱۳۱۰ تا ۱۳۶۰ هق) از میان رفته یا صورت دیگر گرفته بناچار آنچه خود بنده دیده بودم هر چه را یاد دارم می‌نگارم..."

در ص ۲۳۷- در یاد از مقصود مسگر و جریان به شهادت رسیدن میر عماد قزوینی: "... مقصود مسگر... شبانه با جمعی به کمین نشسته و آن هنری مرد یگانه را کشته و در این محل (منظور مسجد ظلمات است) سال هزار و بیست و چهار مدفون شد. و مقصود مسگر همان است که بنای چهار سوق مقصود و سرای عالی آنرا قریب چهار جریب زمین بود ساخته وقف شده بود و امروزه قسمتی از آن جزو خانه‌ها شده و سقفهای آجری متفن بازار را در ۱۳۰۷ برای آجرها ویران کردند به تدبیر شاهنده رئیس شهرداری..." و در صفحه ۳۳۵ در وصف میدان و مبانی اطراف آن می‌گویند: "... ساختمان قیساریه در ۱۰۲۹ شده و قیساریه محوطه را گفتندی که درب بازارش بمیان بود و فرازش نقشه جنگ شاه عباس با ازبکان نمایان و کاشی‌کاری‌های مثلثات بالا نشانی برجسته از هنر صنعتگران میداد بویژه دو شکل سواره قوس که تیر و کمانش پیدا بود روی ثور. افسوس در سال ۱۳۰۷ شمسی بحکومت مشارالدوله و ریاست شاهنده در بلدیة همانکه برای کندن آن کاشیها هیچ

مورد توجه سیاستگذاران برنامه‌های شهری دهه‌های اخیر بوده و هست. بهمین جهت جزو اولین خیابانهایی قرار گرفت که بر اساس طرح ارگانیک در برنامه کار گذارده شد.

مبداء این خیابان همانگونه که ذکر شد حمام خسرو آقا بود و امتداد این خیابان بمعنای تخریب کامل این اثر بود که بیش از چهل سال بود که در استتار دکاکینی قرار داشت که فضای آنرا تقسیم کرده بودند. با تخلیه دکاکین واقع در فضاهای مختلف حمام امکان دستیابی به این اثر تاریخی و شناسائی کامل و باز سازی آن فراهم آمد. با عیان شدن ارزشهای این اثر و محرز شدن نفاست آن در سال ۱۳۵۳ در فهرست آثار ملی به ثبت رسید و عرصه و اعیان آن از سوی شهرداری جهت بهره‌برداریهای فرهنگی به اداره کل فرهنگ و هنر وقت واگذار گردید. بر همین اساس سربینه حمام پس از انجام مطالعات تاریخی عمدتاً از محل اعتبارات سازمان جهانگردی مرمت و احیا گردید و بعنوان چایخانه در سال ۱۳۵۶ مورد بهره‌برداری قرار گرفت. سایر قسمتهای حمام نظیر گرمخانه و استخر آن کاوش و شناسائی و آماده برای مرمت اساسی شد.^{۱۹}

بدین ترتیب مسئله امکان اجرای امتداد خیابان استانداری بر اساس طرح اورگانیک بطور جدی منتفی شد و موجب شد که ماهیت واقعی طرح جامع ارگانیک به بحث کشیده شده بی‌اعتبار گردد. و حمام خسرو آقا با ارزشهایش بعنوان علامت سنوالی مشخص و سدی در قبال ادامه سیاست شهرسازی اقتصاد مصرفی وابسته عرض اندام

«وسله نبود شانه فرساده شد از بالای بام دیلمی فرو کرده شاید آن کاشیها را بیندازد آن هم نشده ولی چشمان سوار شور را شکسته و بدل خواه احوالی اعمی گشته...»

- در صفحه ۳۳۱ چنین آمده است: ... حالیه ضرابخانه را شرکت سهامی دخالت دارد و... امروز نظر به ساختمان بنک ملی و بنک سپه تغییری دادند در محوطه قیساریه در چهار بازار باز بود طرف مغرب کلاه دوزان و کفاشان و طرف مشرق صرافان و قنادان و فوقانی آن چهار بازار نقاره خانه شاه عباس بود ایوانهای بلند و تالارهای بی‌مانند داشت آنان نیز در ۱۳۰۷ شمسی از

میان رفت...»

-در صفحه ۳۳۷ درباره میدان چنین آورده است: "... در سال ۱۳۰۷ و ۱۳۰۸ که اسلوب میدان را دگرگون کردند آن سنگها را (منظور سنگهای نهر گرداگرد میدان است) بعهد مشارالدوله شاهنده برچیده نهرها خاک پوشیده و سنگها ریز ریز...»

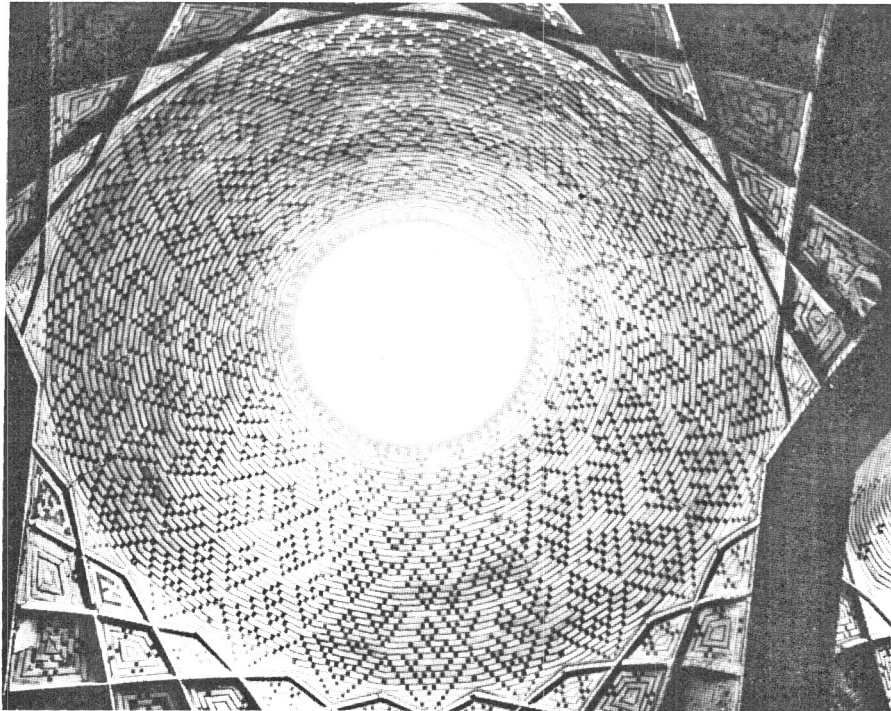
-ص ۳۳۹ "طرف شمالی عالیقاپورا امروزه اداره شهربانی مرکزیتی داده و گنبد توحیدخانه را زندان کرده و پهلوئی آنجا زمینهای عمارات صفویه را که از ویرانگی آثاری بر آن نمانده بود بناهای تازه نهاده برای شهربانی طرف شمالی را ساختمان نمایان مینمایند...»

- صفحه ۳۳۹ "... دائره انحصار تریاک و جنب آن شعبه انحصار دخانیات و میان بازار مسگران و خیابان که انداخته‌اند سراهائی بدست دخانیان و در میدان راه خیابان را از دروازه دولت باز کرده‌اند و طرف شمالی خیابان بنک شاهنشاهی ساخته شده و سربازخانه را بیمارستان قشونی کرده و طرف جنوبی خیابان ساختمانی مشغولند برای بنک ملی و طرف جنوبی مدرسه سعدی را تأسیس کرده در محل تالار طویله و تالارش را آئینه کاری عالی و گچ‌بری‌های بی‌مانند و تذهیب به زرناب و لاجوردش تماشاخانه را مبهوت می‌کرد و قسمتی از آن هم جزو خیابان تازه (مقصود خیابان استانداری یا صور اسرافیل است) که میان خیابان دروازه دولت و خیابان خورشید کمر بر انداخته‌اند و می‌خواهند به رودخانه پیش بروند تا چه پیش آید...»

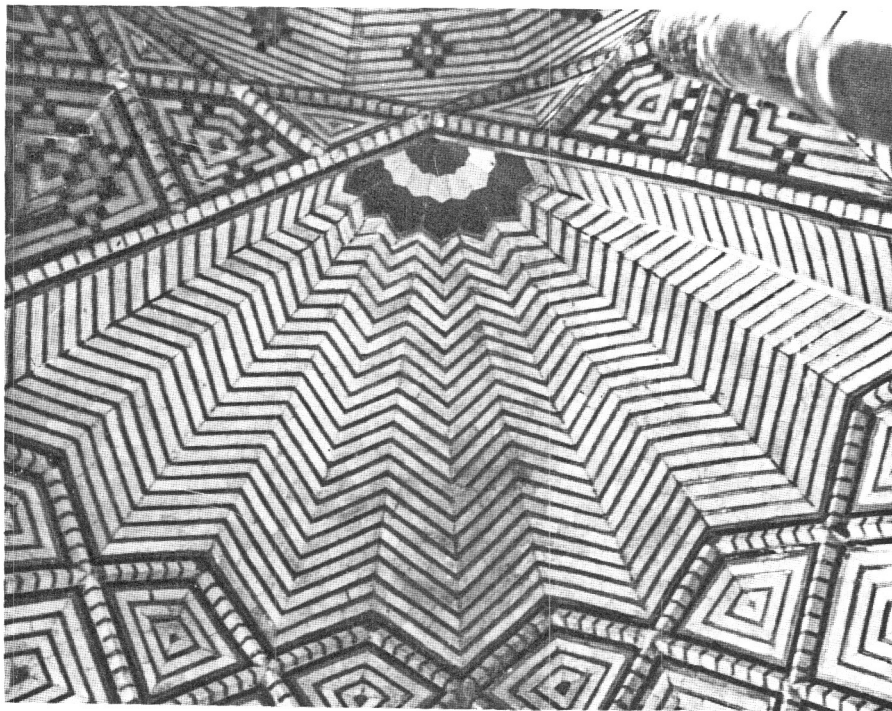
ص ۳۴۰: "... طرف جنوبی خیابان خورشید که مبانی پشت مطبخ و حمام اندرونی خدمه صفویه بود بیشتر عمارات ملتی کرده‌اند و بازارچه مغربی نزدیک به سمت جنوبی طویله خورشید بود و گوشه مغربی و جنوبی میدان که راهی برای چهار باغ کهنه باز بود تقریباً پشت متعلقات مسجد شاه باغ معتمد که منوچهر خان خواجه داشته و باغ خسرو خان خواجه به اربابی شوکت‌السلطنه و بدرالسلطنه دختران ظل‌السلطان فرمان صادر و حشمت همایون دامادش در آن نشسته و قدری از آنها مدرسه امیه شده...»

ص ۳۴۰: "... در سال ۱۳۱۱ شمسی شالوده‌حوض میدان شاه‌را ساختند و در سال ۱۳۵۳ قمری که نمام شد آب در آن انداختند...»

۱۹- در جشنواره جهان اسلام که به سال ۱۳۵۵ در شهر لندن برگزار گردید و بهمین مناسبت شهر اصفهان بعنوان یکی از سه شهر اسلامی معرفی شد. حمام خسرو آقا جزو بناهای تاریخی شهر نیز در نمایشگاه معرفی شهر اصفهان ارائه گردید - از نگارنده رجوع شود به کاتولوگ نمایشگاه تحت عنوان "اصفهان شهر نور" از انتشارات وزارت فرهنگ و هنر ۱۳۵۵

نمایی از کاربردی و تزئینات گنبد مرکزی رختکن حمام خسرو آقا که به طرز زیبایی به شیوه معقلی با کلمات مقدس الله - محمد - علی تزئین یافته است.

جزئیاتی از کاربردی و تزئینات نیم گنبد پوشش‌های طرفین گنبد مرکزی

کرد. حمام خسرو آقا نه تنها باعث شد که امتداد خیابان استانداری در سال ۱۳۵۶ و مرحله تهیه طرحهای تفصیلی حذف گردد بلکه سیزده خیابان که ماهیتی مشابه داشت از طرح جامع ارگانیک حذف شد و شبکه جایگزین برای آن ارائه شد.

قضیه حمام خسرو آقا هشدار جدی و ملموس بود بر ضرورت تجدید نظر در برخورد با بافت‌های کهن و زنده شهرهای ما در دوران معاصر به ویژه در سالهای پس پیروزی از انقلاب اسلامی. که تجدید نظر را در مواضع ضد ارزشی گذشته الزام آور می‌ساخت.

تفکر اصولی شکل گرفته در سالهای پس از انقلاب در برخورد با بافت‌های کهن نه تنها موجب شد که در طرح جامع شهر اصفهان و اهداف آن تجدید نظر شود ۲۰ بلکه تجدید نظر در طرح جامع تمام شهرهای کهن ایران از جمله: یزد، کرمان، دزفول، شوشتر، گرگان و غیره را عملاً باعث شد و توجه جدی مسئولین کشور به ویژه وزارت مسکن و شهرسازی و شورای عالی شهرسازی را بر تجدید نظر در برخورد با بافت‌های کهن را جلب کرد و منجر به اتخاذ روش‌های کاملاً متفاوت با گذشته شد که نقطه عطفی مشخص و تحولی مثبت در تاریخ شهرسازی معاصر کشورمان باید تلقی گردد. ۲۱

این تحول هر چند به عمق نرفته است و در سطح تخصصی دستگاه‌های تحقیقاتی و اجرایی ذیربط شناور مانده است ولی می‌توان امید داشت که با سرمایه‌گذاری مؤثر دولت بصورت نگرشی عمومی در آید تا قادر باشیم روش‌های پیشرو و سازنده را تداوم بخشیم.

واقعیت این است که سرمایه‌گذاری دولت تا کنون برای نجات بافت‌های کهن و میراث غنی شهرسازی ما ناچیز بوده است و کافی برای خنثی کردن وسوسه‌های سوداگرانه نبوده است.

از قضیه حمام خسرو آقا نسل انقلاب تنها و تنها یک پیام را باید دریافت کند و آن بدور ریختن شیوه‌های شهرسازی مطرود اقتصاد مصرفی وابسته است که طبیعتی ویرانگر دارد. و بعنوان ابزاری در نابودسازی ارزشهای

معماری و شهرسازی ما از آن بهره‌برداری می‌شد.

حمام خسرو آقا صرف‌نظر از ارزشهای ویژه‌اش بعنوان یک اثر تاریخی فرهنگی یک پیام زنده و گویا بر علیه بازگشت به شیوه‌های شهرسازانه‌ای است که هفتاد سال به فرهنگ ما لطمات جبران ناپذیر وارد آورده است .

حمام خسرو قا باید بازسازی شود تا این پیام روشن بشکلی نمادین و ملموس در تاریخ شهرسازی ما بسان سایر آثار گرانبه‌تر پیام آور شهر اصفهان باقی بماند.

باقر آیت‌الله زاده شیرازی

مهرماه ۱۳۷۴

۲۰- طرح جامع تجدید نظر شده اصفهان تهیه شده توسط مهندسين مشاور نقش جهان پارسى چند نکته اساسى زير را پايه تفكر قرار گرفته است:

۱- شهر اصفهان در منطقه خود دیده شود

۲- شهر اصفهان به دليل ضرورت حفظ بافت تاريخى و طبيعى آن بصورت ناپيوسته طراحى شود

۳- در طرح تجدید نظر، بافت تاریخی شهر بعنوان بخشی از کل شهر گسترده اصفهان تلقی گردد که دارای قابلیت‌ها و ظرفیتها و عملکرد ویژه است و عبور شریانهای شهر گسترده (نظیر امتداد خیابان استانداری) از آن موقوف گردد.

علی رغم برخی از کاستیها (نظیر منطبق ساختن مرکز فعالیتهای شهر گسترده بر محور قدیم که آن را آسیب پذیر خواهد ساخت و ضعف طرح کوکس را تکرار می‌کند) طرح تجدید نظر شده شهر اصفهان از امتیازات بالائی نسبت به طرحهای گذشته برخوردار است و تحولی چشمگیر به شمار می‌آید.

۲۱ - نگرش جدید نسبت به بافت‌های تاریخی نه تنها دگرگونی اصولی را در تفکر طرح‌های جامع به وجود آورد بلکه ضرورت تجدید نظر در برخورد با آن را از نقطه نظر طراحی شهری نیز موجب شد. تشکیل دفتر بهسازی بافت‌های تاریخی در وزارت مسکن و شهرسازی در تعقیب همین نظر بود که امید است در مسیر حفظ ارزشهای تاریخی فرهنگی در زنده سازی شهرهای کهن گام بردارد و از پیروی از الگوی ویرانگر بازسازی بافت مشهد اکیداً خودداری کنند.

قطعات به جامانده از اثر نفیس حمام خسرو آقا پس از ویرانگری سحرگاه ۷۴/۱/۲۳

جای خالی حمام خسرو آقا پس از تخریب سحرگاه ۱۳۷۴/۱/۲۳

گروه شهرسازی دانشکده هنرهای زیبای دانشگاه شهید بهشتی، دانشکده معماری و شهرسازی دانشگاه علم و صنعت، گروه باستان‌شناسی دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تهران و گروه مهندسان مشاور ایران برگزار می‌شود.

در این کنگره مشخصاً درباره روند شکل‌گیری فضاهای معماری و شهرسازی ایران در بستر تاریخ، زبان و بیان معماری و شهرسازی ایران در انتقال مفاهیم و ارزشها، سبک‌شناسی معماری و شهرسازی ایران، معماران و جامعه ایرانی و معماری و شهرسازی معاصر ایران و... صحبت خواهد شد.

نخستین کنگره تاریخ معماری و شهرسازی ایران

نخستین کنگره تاریخ معماری و شهرسازی ایران از هفتم تا دوازدهم اسفند ماه در ارگ بم کرمان برگزار می‌شود.

این کنگره بزرگ توسط سازمان میراث فرهنگی کشور و با همکاری گروه معماری و